

Список використаної літератури

1. Гайсина Г.И. Культурологический подход в теории и практике педагогического образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 : / Гайсина Гузель Иншаровна. – М., 2002. – 366 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 17.02.2013. – Загол. з екрану. – Мова рос
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
3. Иванова Л. Ю. Комплекс тренинговых упражнений как средство формирования коммуникативной компетентности будущего учителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Иванова Лидия Юрьевна. – Екатеринбург, 2007. – 204 с.
4. Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. Посібник / [М. Закович, І. Зязюн, О.Семашко, та ін.; за ред.М.Заковича]. – К.: Знання, 2004. – 567 с.
5. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенціальних джерел особистості: навч. посіб. / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепіков. – К. : Вища шк., 2000. – 288 с.
6. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
7. Хомич Л. О. Формування наскрізних цивілізаційних цінностей у майбутніх учителів початкових класів / Л. О. Хомич // Сучасна початкова освіта : вектори розвитку [спец. вип., присв. 80-річчю університету] : зб. наук. пр. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – С. 281–287.

Ілля Волик

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Одним з основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року є системне підвищення якості освіти на інноваційній основі сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводження навчально-виховного процесу [3].

Загальна середня освіта визначається системою ідей, побудов і принципів, які пояснюють організоване певним чином становлення особистості учня. Така система пояснюючих і прогнозуючих взаємопов'язаних ідей, побудов і принципів розглядається нами як теоретична концепція. Наявні теорії є розумовоспоглядальними, оскільки вони створені людьми, що мають різні погляди на природу та становлення особистості.

Однією з провідних характеристик наявних концепцій особистісного розвитку школярів є *структурні концепції розвитку особистості*, які розглядають питання складових успішної освітньої діяльності.

Аналіз концептуальних підходів до особистісного розвитку учня сприяє виконанню завдань щодо визначення понятійної основи, яка сприяє поясненню функціонування взаємопов'язаних компонентів громадянської відповідальності.

Актуальність концептуального дослідження визначається необхідністю пояснення та прогнозування з допомогою наявних структурних концепцій розвитку особистості теорії формування громадянської відповідальності учнівської молоді.

Мета концептуального етапу дослідження полягає в описі функціонування компонентів формування громадянської відповідальності учнівської молоді в освітній діяльності.

Сучасними *психодинамічними концепціями* особистості відповідальність визначається здатністю людини контролювати проблеми, з якими вона стикається, і, після глибокого усвідомлення своїх справжніх мотивів, здійснювати керівництво власним життям, захищаючи себе від вияву неприйнятних інстинктивних імпульсів їх задоволенням способом сублімації, що забезпечує відведення енергії інстинктів за прийнятними для суспільства каналами [8, с. 132, 147].

У *аналітичній теорії особистості* розвиток кожної людини у напрямку повної реалізації свого «Я» К. Г. Юнг називає *індивідуацією*, яка передбачає повну самореалізацію всіх елементів особистості шляхом їх об'єднання упродовж життя навколо центру особистості – самості, що є доступним лише для здібних, високоосвічених людей, які мають достатню кількість вільного часу для тривалого особистісного зростання. Індивідуація робить самість центром особистості, що у свою чергу сприяє досягненню особистістю самореалізації як найвищого рівня розвитку особистості [8, с. 208].

Згідно з *«его»-теорією особистості* Е. Еріксона досягнення людиною певного рівня особистісної зрілості у кожний віковий період супроводжується *кризою* – переломним моментом, проблемою в особистісному соціальному розвитку, яка стає рушійною силою особистісного зростання [9]. Готовність особистості рухатися у напрямку подальшого зростання визначає ступінчастість переходу від однієї стадії розвитку до іншої за умови схвального сприйняття суспільством розвитку соціальних можливостей людини [8, с. 219].

Основою ефективної освітньої діяльності Е. Еріксон визначає психосоціальну силу компетентності, відчуття якої на міжособистісному рівні є складовою такої особистісної якості як любов до праці. Почуття міжособистісної компетентності зумовлює впевненість у позитивній суспільній спрямованості пошуку індивідом індивідуальних і суспільних цілей.

У формуванні структури особистості у вигляді основних орієнтацій характеру *гуманістична теорія особистості* Е. Фромма виділяє продуктивний тип характеру, який визначає ідеальний тип зрілої та цілісної структури характеру, як кінцеву мету розвитку особистості [6]. Для нього є характерними незалежність, чесність, творчість, врівноваженість і спрямованість на соціально відповідальні вчинки [7]. Продуктивне мислення сприяє усвідомленню самого себе та свого призначення у житті, звільнюючи від самообману [8, с. 253]. Завданням шкільної освіти є допомога становленню та вдосконаленню особистості, усвідомлення нею своїх потреб та інтересів, приймаючи вихованців такими, якими вони є, організовуючи процес підготовки в атмосфері довіри з максимальною зручністю для вихованців [4, с. 232, 257].

Успішність становлення соціально-відповідальної особистості в *соціокультурній теорії особистості* К. Хорні зумовлюється міжособистісними відносинами любові та прийняття, що задовольняють потреби людини у безпеці та захищеності соціальним оточенням.

Особистісно-громадянська зрілість особистості учня визначається за соціокультурною теорією в умінні гнучко реагувати на різні ситуації міжособистісної взаємодії, легко підбираючи необхідні стратегії поведінки у змінюваних обставинах вияву особистісних потреб вихованців: у схваленні та любові, партнерському керівництві, чітких обмеженнях, владі, експлуатації інших, суспільному визнанні, схваленні самого себе, честолюбстві, самодостатності та незалежності, в бездоганності та неспростовності [8, с. 258].

У *диспозиційній теорії особистості* Г. Олпорта дозрівання людини розглядається як безперервний процес становлення, що триває все життя. Люди характеризуються ним цілеспрямованою орієнтацією на майбутнє та постійним зростанням.

Життєву активність зрілих людей Г. Олпорт характеризує свідомістю і раціональною обґрунтованістю відповідно до цінностей та планів життєвої філософії [8, с. 560].

Становлення відповідальної особистості у теорії Б. Ф. Скіннера пояснюється взаємодією генералізуючої та розрізняючої здібностей, які регулюють поведінку, підсилюючи позитивне підкріплення та мінімізуючи покарання [8, с. 351]. *Біхевіористичний підхід* у формуванні громадянської відповідальності, як різноступеневої характеристики учня, передбачає певну шкалу ступеня її вияву [8, с. 362]. На одному її кінці – безвідповідальна особа, яка зіштовхується з труднощами у прийнятті рішень, реагуванні належним чином у різних ситуаціях життєвої діяльності. На другому кінці цієї шкали знаходиться відповідальний громадянин, який характеризується, насамперед сформованістю системи суспільно-значущих пріоритетів, мотиваційно-емоційною зарядженістю на досягнення у діяльності неординарних результатів, глибокими й широкими знаннями у галузі життєвої і освітньої діяльності, нестандартним володінням уміннями, необхідними для успішного виконання цієї діяльності, яскравим виявом здібностей, таких психічних властивостей, які дозволяють особистості на високому рівні продуктивності виконувати ту діяльність, у якій вона зарекомендувала себе як відповідальний громадянин [1]. Між цими двома крайнощами – компетентний учень. Він характеризується таким рівнем сформованості соціальних, освітніх, психологічних і психофізіологічних якостей як найсуттєвіших властивостей (компетенцій), що надає особистості певної якісної готовності до вияву громадянської відповідальності.

Когнітивна теорія особистості Дж. Келлі визначає чотири характеристики відповідальної особистості:

- Відповідально зрілі особистості оцінюють прогностичну ефективність своїх конструктів на підставі соціального досвіду, перевіряючи правильність своїх відчуттів відносно інших людей;
- конструкти відповідальної особистості характеризуються проникненістю, яка зумовлює здатність переглядати їх за вимогами досвіду життя, змінюючи системи стрижневих ролей, що перестають діяти;

– відповідально зрілі особистості залишаються відкритими для нових можливостей особистісного зростання та розвитку шляхом розширення діапазону, об'єму й охоплення конструктної системи;

– відповідальні особистості мають добре розвинений репертуар ефективного виконання різних соціальних ролей, виявляють розуміння інших людей у процесі соціальної взаємодії [8, с. 469].

Гуманістичний напрям у теорії особистості А. Маслоу визначає виявами відповідально зрілої людини приналежність і любов, ніжні взаємовідносини між людьми, які ґрунтуються на взаємній повазі, пошані та довірі [8, с. 492]. Набуття відповідально зрілою особистістю досвіду поваги та визнання зумовлює досягнення максимального рівня задоволення цих потреб, що дозволяє особистості рухатися до найвищого рівня мотивації – до потреб самоактуалізації як бажання людини стати такою, якою вона може стати [1, с. 111].].

Феноменологічний напрямок в теорії особистості К. Роджерса виходить із поваги до природи людини й обґрунтовує спрямованість усього людства на рух у напрямку незалежності, громадянської відповідальності, креативності та зрілості [8, с. 534]. Особистісна зрілість як реалізація свого вродженого потенціалу може бути досягнута за сприятливих умов у здійсненні прагнень людини рухатися вперед. К. Роджерс визначав конкретні особистісні характеристики «гарного життя» людей, які здатні вирішувати життєві проблеми відповідно до організмичного оціночного процесу, а не за умовами цінностей [5; 10]. Відповідально зріла особистість у термінології К. Роджерса характеризується повноцінним функціонуванням, яке передбачає реалізацію людиною свого потенціалу здібностей і рух у напрямку повного пізнання себе та сфери своїх переживань [8, с. 549].

Громадянська зрілість особистості за К. Роджерсом означає насичене, свідоме життя повноцінно функціуючих людей, покликаних примножувати притаманну природі людини доброту [8, с. 551]. Він вважав, що ступінь прийняття себе людиною впливає на вірогідність прийняття інших. Самоприйняття має місце за умови суттєвої відповідності реального й ідеального «Я» і викликає почуття прийняття, поваги та цінності інших. Самоприйняття та прийняття інших характеризує відповідально зрілі відносини між вихователем і вихованцями. За теорією К. Роджерса вихователі з високою самооцінкою виявляють більшу повагу та любов до вихованців, не застосовують примусові дисциплінарні заходи, є більш демократичнішими, враховують позицію вихованців у прийнятті педагогічних рішень. Прийняття себе педагогом збільшує вірогідність прийняття ним вихованців такими, якими вони є, а також розширює в останніх діапазон розвитку позитивного образу «Я» [8, с. 561-563].

Наукова новизна пошуку концептуальних підходів до формування громадянської відповідальності учнівської молоді полягає у поясненні та прогнозуванні особистісно-орієнтованої освіти школярів шляхом визначення цінних принципів і підходів у наявних структурних концепціях розвитку зрілості особистості.

Теоретичне значення пропорованих концептуальних підходів визначається подальшою розробкою структури громадянської відповідальності особистості та рушіїв її формування, аналізом психолого-педагогічних основ особистісного розвитку як основи теорії громадянського виховання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розкритті рушійних сил формування громадянської відповідальності учнівської молоді, визначенні шляхів підвищення ефективності його особистісного зростання у освітній діяльності, розкритті ролі домінуючих рис особистої у вільному виборі учнями напрямків розвитку своїх потенційних навчально-життєвих можливостей і в обґрунтуванні можливості збереження спрямованості особистості на соціально значущі вчинки за відсутності мотивів, які спричинили цю спрямованість у минулому.

Можливе впровадження отриманих результатів дослідження у процес організації та зміст ступеневої загальної середньої освіти в умовах переходу на індивідуальне планування учнями індивідуальних освітніх траєкторій, уніфікації системи організації навчального процесу в школі та для розробки критеріїв стимулювання освітньої діяльності учнів.

Наступною перспективною науковою розробкою за досліджуваною проблематикою вважаємо визначення психолого-педагогічних основ формування громадянської відповідальності учнів загальноосвітньої школи.

Список використаної літератури

1. Бодалёв А. А. Вершина в развитии взрослого человека : характеристики и условия достижения / А. А. Бодалёв. – М. : Флинта, 1998. – 168 с.
2. Вахромов Е. Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации / Е. Е. Вахромов. – М. : Междунар. пед. акад., 2001. – 322 с.

3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/36322/>
4. Реан А.А. Психология и педагогика. / Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. – СПб. : Питер, 2000. – 432 с.
5. Роджерс К. Р. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс / Пер. с англ. М. Злотник. - М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. - 416 с.
6. Фромм Э. Душа человека : сб-к. / Э. Фромм / Общ. ред. П. С. Гуревича. - М. : Республика, 1992. – 429 с.
7. Фромм Э. Человеческая ситуация / Э. Фромм / Пер. с англ. под ред. Д. А. Леонтьева. - М. : Смысл, 1994. - 238 с.
8. Хьелл Л. Теории личности. / Хьелл Л., Зиглер Д. – СПб. : Питер, 2007. – 607с.
9. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон. - СПб. : «Ювенита», 1996. - 590с.
10. Rogers C. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework / C. R. Rogers // In S.Koch (Ed.). Psychology: A study of a science (Vol. 3, pp. 184-256). New York : McGraw-Hill, 1959. – P. 56-63.

Ганна Люлька

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сьогодні національна система освіти є основою розвитку особистості, суспільства, держави в цілому, запорукою майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Початкова освіта є першим рівнем загальної середньої освіти, який, зберігаючи наступність із дошкільним періодом, забезпечує подальше становлення і розвиток особистості дитини, закладає базу для її навчання в основній школі.

Сучасні тенденції розвитку початкової освіти характеризуються переходом від традиційної моделі навчання до розвивальної конструктивної моделі, орієнтованої на результат. Необхідно створити сприятливі умови для особистісного становлення й творчої самореалізації кожного молодшого школяра, формування його життєвої компетентності у контексті системи «дитина – освітній простір».

Проблематика освітнього простору активно розробляється зарубіжними й українськими науковцями, такими як: Є. Бачинська, Е. Зеєр, В. Лебедева, О. Леонова, І. Мешкова, В. Панов, С. Подмазін, В. Рубцов, О. Скідін, І. Улановська, О. Хмельницька, І. Шендрик та ін. Аналіз досліджень реформування системи початкової освіти (А. Василюк, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Матвієнко, О. Овчарук, О. Савченко та ін.) засвідчив значну увагу науковців до її модернізації та реалізації нової системи цінностей педагогічної діяльності.

Необхідність детального вивчення особливостей організації та управління освітнім простором початкової школи, що відповідають розвивальним потребам дитини в соціокультурному контексті, зумовили вибір теми наукової статті.

Пошук педагогічних методологій, які б змогли дозволити розширити лінійну траєкторію руху особистості і водночас забезпечити прогностичність результатів її освітньої діяльності, призвели до появи (наприкінці 80-х років ХХ ст.) та продуктивне функціонування у площині педагогічної науки (з початку 90-х років ХХ ст.) поняття «освітній простір». Він є багаторівневим соціокультурним сегментом, у межах якого на певній території реалізуються різні рівні взаємодії людини з оточуючими її елементами – носіями культури (освітнім середовищем), що створюють потенційні можливості для розвитку особистості [2, с. 8].

Школа – це освітній простір дитини, де вона не готується до життя, а повноцінно живе. Тому вся діяльність навчального закладу спрямовується на сприяння становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і родиною.

Основна мета початкової освіти полягає у вихованні особистості дитини, її гармонійному розвитку, збагаченні досвіду життєдіяльності на основі загальнолюдських та національних цінностей, формуванні ключових і предметних компетентностей молодших школярів як бази для успішного навчання в основній школі [5, с. 12].